

Explaining the Phenomenon of Scientific Formalism in Iran's Academic System: Factors and Solutions.

Maryam Sadat Ghorraishi Khorasgani¹, Elmira Janavi², Mohsen Nazarzadeh Zare^{3*}

1- Assistant Professor, Department of Educational Administration and Planning, Alzahra, Tehran, Iran.

2- Assistant Professor, Department of Policy Evaluation STI Monitoring, National Research Institute for Science Policy, Tehran, Iran.

3- Assistant Professor, Department of Educational Sciences, Malayer University, Malayer, Iran.

Abstract

When there are no observations of any social and economic effects of academic research on the welfare of society, this shows us just production of the articles regardless the problem-oriented and its applicability can be a strong evidence for existence of the problem in the academic context of Iran. Thus, this problem has created a phenomenon entitled "scientific formalism". Formalism is a phenomenon that has manifested itself in social behaviors and other areas of people's lives. Therefore, the academic system and subsequently the scientific fields have been affected by this issue, and if this issue is not resolved, it will have irreparable consequences on the body of the Iran academic system and, consequently, on society. Therefore, the main purpose of this study was to identify the factors affecting emergence of the phenomenon of scientific formalism in the Iran academic system and solutions to solve it. So, the researchers a qualitative approach and phenomenology method was used. The research sample included 13 of the academic experts of Iran,

who were interviewed through criterion sampling and based on inductive thematic saturation in the interviews. For analyzing the data, thematic analysis was used. To ensure validity of research were used member checking, peer checking, and triangulation. The findings of analysis of data research showed that the reasons for the emergence of the phenomenon of scientific formalism in Iran can include, economic, social, cultural, political and institutional reasons and solutions of this phenomenon can be in three solutions, economic, cultural and institutional.

Keywords: Scientific Formalism, Iran Academic System, Factors, Solutions, Phenomenology.

---

* Corresponding author: Nazarzadezare@malayeru.ac.ir

تبیین پدیده فرم‌گرایی علمی در نظام دانشگاهی ایران: عوامل و راهکارها

مریم سادات قریشی خوراسگانی^۱، المیرا جنوی^۲، محسن نظرزاده زارع^{۳*}

۱- استادیار گروه مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی، دانشگاه الزهراء، تهران

۲- استادیار گروه ارزیابی سیاست‌ها و پایش علم، فناوری و نوآوری، مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور، تهران

۳- استادیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه ملایر، ملایر

چکیده

عدم مشاهده اثر اجتماعی و اقتصادی پژوهش‌های انجام‌شده در رفاه حال جامعه که حاکی از تولید صرف مقاله بدون توجه به اصالت مسئله مورد مطالعه است، گواه متقنی بر گرفتاری فضای دانشگاهی کشور است که به ایجاد و تشدید پدیده‌ای تحت عنوان «فرم‌گرایی علمی» منتج شده است. فرم‌گرایی پدیده‌ای است که در رفتارهای اجتماعی و سایر عرصه‌های زندگی افراد نمود پیدا کرده است، لذا نظام دانشگاهی و متعاقب آن عرصه‌های علمی تحت تأثیر این مسئله قرار گرفته‌اند و چنانچه این مسئله حل نشود تبعات جبران‌ناپذیری بر بدنه نظام دانشگاهی ایران و به تبع آن جامعه وارد خواهد کرد؛ بنابراین هدف اصلی پژوهش حاضر شناسایی عوامل مرتبط با پدیده فرم‌گرایی علمی در نظام دانشگاهی ایران و راهکارهای برون‌رفت از آن بود. بر این اساس پژوهشگران از رویکرد کیفی از نوع پدیدارشناسی برای بررسی این پدیده استفاده کردند. به همین منظور تعداد ۱۳ نفر از صاحب‌نظران و سیاست‌گذاران دانشگاهی به‌عنوان خبرگان با استفاده از روش نمونه‌گیری ملاکی و با توجه به اشیاع مضمونی استقرایی مورد مصاحبه قرار گرفتند. برای تجزیه و تحلیل مصاحبه‌ها نیز از روش تحلیل مضمون و برای بررسی اعتبار یافته‌های پژوهش از سه روش بازبینی توسط مشارکت‌کنندگان در مصاحبه‌ها، بازبینی توسط همکاران و به‌هم‌تنیدگی استفاده شد. یافته‌های حاصل از تحلیل داده‌های پژوهش نشان داد که عوامل مرتبط با ظهور پدیده فرم‌گرایی علمی در ایران را می‌توان شامل: عوامل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و نهادی و راهکارهای برون‌رفت از این پدیده را می‌توان در سه راهکار اقتصادی، فرهنگی و نهادی برشمرد.

کلیدواژه‌ها: فرم‌گرایی علمی، نظام دانشگاهی ایران، عوامل، راهکارها، پدیدارشناسی.

برای استنادات بعدی به این مقاله، قالب زیر به نویسندگان محترم مقالات پیشنهاد می‌شود:

Ghoraishi Khorasgani, M. S., Janavi, E. & Nazarzadeh Zare, M. (2021). **Explaining the Phenomenon of Scientific Formalism in Iran's Academic System: Factors and Solutions.** *Journal of Science & Technology Policy*, 14(2), 51-66. {In Persian}.

DOI: 10.22034/jstp.2021.14.2.1306

۱- مقدمه

متمرکز بوده، به‌طورجدی به چالش کشیده می‌شود. اگرچه دانشگاه‌ها به‌عنوان نهادهای پیشرو در خلق دانش و نوآوری محسوب می‌شوند، ولی هیچ تضمینی وجود ندارد که آن‌ها بتوانند در چنین جامعه و اقتصادی جایگاه خود را حفظ کنند [۱]؛ بنابراین سؤالی که در اینجا به ذهن متبادر می‌شود این است که آیا دانشگاه‌ها توانایی تولید پژوهش یا گرایش به استفاده از نوع خاصی از پژوهش را دارند که امروزه جامعه

دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی بر اساس تغییرات بنیادین در الگوهای سنتی تولید، انتشار و به‌کارگیری دانش، نقش اساسی در جوامع مبتنی بر دانش و اقتصاد دانش‌بازی می‌کنند. لذا در چنین جوامعی نقش سنتی دانشگاه‌ها به‌عنوان تولیدکنندگان اصلی دانش که بیشتر بر خلق دانش داخلی

مبتنی بر اقتصاد دانش برای تقویت و توسعه اقتصادی و اجتماعی به آن نیازمند است؟

در پاسخ باید گفت توان پژوهش و ظرفیت علمی هر کشوری ملاک مناسبی جهت ارزیابی میزان پیشرفت و بالندگی و به دنبال آن توسعه کشورها به شمار می‌رود [۲]. به عبارت دیگر، اهمیت علم و دانش تولیدشده در ایجاد بهره‌وری و ارتقاء رشد و توسعه اقتصادی مشهود و شناخته شده است. از این رو، در دسترس قرار گرفتن دانش و اطلاعات در حجم بیشتر و سرعت بالاتر، تمرکز از کمیت به کیفیت دانش تولیدشده، ناشی از اهمیت این مسئله در توسعه همه سطوح اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی است [۳]؛ بر اساس آنچه گفته شد، می‌توان دریافت که خلق دانش و توسعه علمی به عنوان موتور محرکه رشد و توسعه پایدار در کشورها قلمداد شده و سیاست‌گذاران رشد علم و فناوری را همواره محور اصلی فعالیت‌های خود قرار داده و با سیاست‌گذاری‌های هدفمند و صرف بودجه‌های کلان درصدد رسیدن به آن هستند. اهمیت توجه به خلق دانش و رشد کمی و کیفی آن در اسناد بالادستی نظام جمهوری اسلامی نیز مطرح بوده است. به طوری که در سند چشم‌انداز ایران اشاره شده که ایران باید «کشوری توانا در تولید، توسعه علم و فناوری و نوآوری و به‌کارگیری دستاوردهای آن» باشد [۴]. همچنین در نقشه جامع علمی کشور «جهت‌دهی چرخه علم و فناوری و نوآوری به ایفای نقشی مؤثرتر در اقتصاد»، «جهت‌دهی آموزش، پژوهش، فناوری و نوآوری به سمت حل مشکلات و رفع نیازهای واقعی و اقتضائات کشور با توجه به آمایش سرزمین و نوآوری در مرزهای دانش برای تحقق مرجعیت علمی» جزو راهبردهای کلان توسعه علم و فناوری در کشور مطرح شده است [۵]. در ماده ۶۶ قانون برنامه ششم توسعه نیز اشاره شده که دولت موظف است به منظور حضور مؤثر نظام آموزش عالی کشور در تولید، توسعه و نشر علم و فناوری و برقراری توازن و ارتقاء کیفیت آموزش عالی و پژوهش و فناوری اقدام به حمایت و تقویت پژوهش و فناوری، ایجاد نظام ملی نوآوری و تقویت زیرساخت‌ها و نظام‌های پشتیبان پژوهش و فناوری کند [۶]. بر این اساس، جمهوری اسلامی ایران نیز برای رسیدن به توسعه پایدار و همه‌جانبه و نیز دست یافتن به قدرت اول منطقه مطابق با اسناد بالادستی

کشور، ناگزیر از رشد علمی و رسیدن به مرجعیت علمی است که این مهم مستلزم، برنامه‌ریزی‌های راهبردی کارآمد و واقع‌بینانه منطبق با قابلیت‌های بالقوه کشور است. از سوی دیگر، اهمیت رشد علم و فناوری برای سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیرندگان حوزه علم و فناوری کشور پوشیده نیست و تلاش‌هایی نیز در این راستا صورت گرفته است. باین حال علی‌رغم افزایش تعداد مقالات و نرخ رشد بروندهای علمی کشور در سال‌های اخیر چه در سطح ملی و چه در سطح بین‌المللی، بسیاری از پژوهش‌ها بیانگر آن است، هنوز از نظر کیفیت و اثرگذاری علمی وضعیت مطلوبی نداریم [۷-۱۰].

کما اینکه پژوهش‌های متعددی که به بررسی شاخص‌های نوآوری و جایگاه ایران پرداخته‌اند اذعان داشتند که به نسبت تعداد بروندهای علمی، کشور ما در مقایسه با کشورهای منطقه علی‌رغم ارتقاء رتبه در سال‌های اخیر، هنوز به جایگاه مطلوب خود دست نیافته است [۱۱-۱۳]. سیزدهمین گزارش شاخص جهانی نوآوری^۱، در سال ۲۰۲۰ میلادی نیز حاکی از تنزل شش پله‌ای جایگاه ایران است [۱۴].

اگرچه آمارهای پایگاه استنادی جهان اسلام حاکی از آن است، در سه سال متوالی (۱۳۹۷-۱۳۹۹) ایران رتبه اول کشورهای اسلامی را به لحاظ کمی در بروندهای علمی داشته و در یک سال اخیر رتبه کمی و کیفی مقالات ایران در دو پایگاه استنادی اسکوپوس و وب‌آوساینس برابر شده است^۲؛ اما از یک سو، جایگاه کشورها به لحاظ شاخص اقتصاد دانایی^۳ حاکی از آن است کشور ایران در بین کشورهای دنیا جایگاه ۹۳ و در بین ۲۵ کشور منطقه جنوب غرب آسیا^۴، رتبه ۱۳ را دارا است و از سوی دیگر، عدم مشاهده اثر اجتماعی و اقتصادی پژوهش‌های انجام شده در کشور در رفاه حال جامعه حاکی از تولید صرف مقاله بدون توجه به مسئله محور و کاربردی بودن آن، گسست ارتباط دانشگاه و صنعت، نبود ارتباط ارگانیک بین جامعه و دانشگاه

^۱ Global Innovation Index (GI):

<https://www.globalinnovationindex.org/Home>

^۲ نشست خبری غلامحسین رحیمی شهرباف، معاون پژوهش و فناوری وزارت علوم، با عنوان «رتبه کمی و کیفی تولیدات علمی ایران یکسان شد»، منتشر شده در خبرگزاری مهر، [تاریخ انتشار ۱۴/۰۷/۱۳۹۹]

^۳ Knowledge economy index

^۴ عربستان، امارات، لبنان، فلسطین، عراق، کویت، یمن، عمان، اردن، سوریه، بحرین، قطر، پاکستان، افغانستان، مصر، ترکیه، آذربایجان، ازبکستان، ارمنستان، ترکمنستان، قزاقستان، تاجیکستان، گرجستان، قرقیزستان و رژیم صهیونیستی

تربیت نیروی انسانی موردنیاز سایر بخش‌ها، نسبت به فعالیت‌های آموزشی، پژوهشی و مسئولیت‌های اجتماعی خود، تعهد و توجه بیشتری داشته باشند؛ اما مطالعه صفایی موحد [۱۷] مؤید آن است که نهاد دانشگاه در ایران و تحلیل تطبیقی عملکرد موجود آن با وضعیت مورد انتظار جامعه، بیانگر وجود شکاف عظیم بین «آنچه هست» و «آنچه باید باشد» است، درحالی‌که انتظار می‌رود دانشگاه موجب بسط روحیه تفکر و پژوهش، انصاف و احترام به حقایق علمی، علاقه به پژوهش و حل مسئله، تربیت مغزهای متفکر و واگرا، احترام به علم به خاطر خود علم و نه هدف‌های انتفاعی، پرورش انسان‌های خالق، درک ضرورت یادگیری مداوم و تقویت هویت علمی شود. گلشنی^۱ نیز معتقد است، اگر به دنبال توسعه کشور هستیم نخبگان و دانشگاهیان، باید به دنبال نوآوری و خلاقیت در علم به‌عنوان نیاز اصلی پیشرفت باشند. چراکه، دانشگاه در حل مسائل اساسی کشور جایگاه ویژه دارد. این در حالی است که پژوهش محمدزاده و صالحی [۱۸] نشان داد که بین وضعیت نشاط و پویایی علمی مراکز علمی و دانشگاهی کشور با وضعیت مطلوب، فاصله قابل توجهی وجود دارد.

علیرغم تأکید زیاد روی برون‌دادهای علمی مسئله محور و کاربردی و فایده‌مند برای جامعه، اما همچنان رنگ و بوی فرم‌گرایی علمی را در نظام دانشگاهی کشور شاهد هستیم. درواقع، محصور شدن علم در چنبره فرم‌گرایی در فرآیند پژوهش و بخصوص در شیوه نگارش گزارش‌های علمی، به نتایج حاصل از پژوهش علمی از جمله پژوهش‌های دانشگاهی مربوط می‌شود. همچنین با راه افتادن مؤسسات تجاری و متعاقب آن تجاری شدن برون‌دادهای علمی که دانشگاهیان را به جعل و تقلب علمی ترغیب می‌کنند، صداقت علمی اکنون دچار سوداگری‌ها و دلالتی‌های اقتصادی نیز شده است [۱۶]. به نظر می‌رسد می‌توان بخشی از دلایل رونق بازار مؤسسات مقاله‌نویسی را ناشی از دو عامل؛ استیلا رویکردهای کمی‌نگر در فضای دانشگاهی و کیفیت پائین ملاک‌ها و نشانگرهای دانشگاه و دانشگاهیان و حجم بالای تدریس اساتید و به تبع کمبود زمان و عدم نظارت کافی بر کیفیت گزارش‌ها و

و عدم احساس مسئولیت اجتماعی، گواه متقنی بر گرفتاری فضای دانشگاهی ایران در پدیده‌ای تحت عنوان «فرم‌گرایی علمی» است. فرم‌گرایی علمی، اصطلاح وسیعی است که برای خانواده‌ای از رویکردهای ارائه علم استفاده می‌شود. فرم‌گرایی علمی در پایین‌تر سطح به شیوه نمادین در ارائه اطلاعات گفته می‌شود و در بالاترین سطح شامل در نظر گرفتن بدیهیات است [۱۵]. عبدالهیان [۱۶] فرم‌گرایی علمی را قالب‌گذاری استاندارد برای فعالیت‌های پژوهشی و آموزشی و مردود کردن یافته‌های غیرفرمالیستی تعریف می‌کند. وی معتقد است در نظام آکادمیک فرم‌گرا، رعایت شکل خلق دانش اهمیت پیدا می‌کند و نه محتوای آن یا صداقت در جمع‌آوری داده‌ها و صداقت در نگارش گزارش‌های علمی. یعنی پیروی از چارچوب‌های شکلی انجام پژوهش و گزارش‌نویسی بدون توجه به این نکته که آیا این پژوهش یا پایان‌نامه دارای مسئله مشخصی است و آیا محتوای آن برای حل مسئله، به نگارش درآمده و یا برای بهره‌مندی از ارائه آن به دستگاه آکادمیک تنظیم شده است؟

با توجه به اینکه فرم‌گرایی پدیده‌ای است که در رفتارهای اجتماعی و سایر عرصه‌های زندگی افراد نمود پیدا کرده، لذا نظام دانشگاهی در معنای عام و عرصه علمی به معنای خاص تحت تأثیر این مسئله قرار گرفته‌اند و چنانچه این مسئله حل نشود تبعات جبران‌ناپذیری بر بدنه آموزش عالی کشور و به تبع آن جامعه وارد خواهد کرد که نه تنها روزبه‌روز از کیفیت تولیدات علمی کاسته شده و رشد و توسعه علم و فناوری دور خواهیم شد، بلکه می‌تواند جایگاه ایران در اقتصاد دانش و به تبع آن رشد اقتصادی و توسعه پایدار جامعه را نیز تحت تأثیر خود قرار دهد؛ بنابراین هدف اصلی مقاله حاضر شناسایی عوامل مرتبط با ظهور پدیده فرم‌گرایی علمی در نظام دانشگاهی ایران و راه‌های برون‌رفت از آن است.

۲- مبانی نظری و تجربی پژوهش

۲-۱ فرم‌گرایی علمی در دانشگاه‌های ایران

با توجه به اینکه دانشگاه‌ها نقش زیادی در اقتصاد دانش‌محور ایفاء می‌کنند و مأموریت توسعه پایدار به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مأموریت‌های دانشگاه‌ها محسوب می‌شود؛ بنابراین انتظار می‌رود، دانشگاه‌ها به‌عنوان متولی اصلی خلق دانش و

^۱ گفتگوی عضو شورای عالی انقلاب فرهنگی با عنوان «مقاله‌های غیر کاربردی در دانشگاه‌ها آسیب‌زا هستند» خبرگزاری مهر، تاریخ انتشار ۱۳۹۸/۰۷/۱۱

پژوهش آن‌ها نشان داد، رونق یافتن مؤسسات مقاله‌نویسی می‌تواند نشاط و پویایی مراکز علمی و دانشگاهی را از درون با چالش‌هایی جدی همراه و آن‌ها را در تحقق رسالتشان در ارزش‌آفرینی و زمینه‌سازی رفاه و توسعه پایدار و متوازن جامعه با مشکلات دوچندان مواجه کند.

نتایج پژوهش قراملکی و طاهری وحدتی [۲۱] نشان داده مشکل بهره‌وری در کشور پدیده فراگیر است، به‌ویژه در امر پژوهش که بانگیزه‌های کسب درآمد و شغل ایجاد می‌شود. همچنین آن‌ها، مقوله پژوهش‌های موظفی را امری مشمئزکننده می‌دانند و معتقدند پژوهش باید هدف اثربخش داشته باشد.

باقری و همکاران [۲۲] در پژوهش خود موانع مرجعیت علمی را در دو بخش سخت‌افزاری و نرم‌افزاری بیان کردند. از نظر آن‌ها بستر فراهم‌شده دانشگاه‌ها به‌عنوان بخش سخت‌افزاری و مباحث امکان‌سنجی، نگاه جامع به ذینفعان، ملاحظات زمانی، مدیریتی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی به‌عنوان بخش نرم‌افزاری مطرح است.

محمدزاده و صالحی [۱۸] در پژوهش خود به طبقه‌بندی شاخص‌های نشاط و پویایی علمی پرداختند و با مقایسه وضعیت موجود نشاط و پویایی علمی با وضعیت مطلوب ترسیم‌شده، بازنمایی فاصله قابل توجه نشاط و پویایی حاکم بر مراکز علمی و دانشگاهی فعلی کشور با نشاط و پویایی علمی ممکن و مطلوب را نشان دادند.

عبدلهیان [۱۶] در پژوهش خود بیان داشت که دیوان‌سالاری از بیرون دانشگاه به نهاد دانشگاه رسوخ کرده و بر آن حاکم شده است، ولی عوام‌گرایی و فرمالیزم عمدتاً توسط نیروهای دانشگاهی توسعه‌یافته است. لذا این سه عنصر، اکنون سه‌گانه ضد علم را در دانشگاه‌های ایران تشکیل و مانع تولید دانش ناب کاربردی می‌باشند و عملکرد همسان و هماهنگ این سه‌گانه ضد علم، علت اصلی توسعه خرده‌فرهنگ جعل و تقلب در دانشگاه‌ها و افت علمی در آن‌ها قلمداد می‌شود.

مطالعات مویسف^۱ و همکاران [۲۳] نشان داد، آموزش عالی نقش زیادی در شکل‌گیری اقتصاد دانش دارند. همچنین، کیفیت پایین فارغ‌التحصیلان و بروندهای علمی، موجب شده نیازهای بخش‌هایی که به اقتصاد دانش‌بنیان نیازمند

مقالات تولیدشده، دانست [۱۸]. آثار دیگر فرم‌گرایی علمی را نیز می‌توان؛ مقاومت کنشگران دانشگاهی در برابر تغییرات پارادایمی دانست. درحالی‌که دستگاه علم از ابتدای ظهورش، مبنا را بر تغییر گذارده و آن را توصیه کرده و می‌کند، فقدان روحیه پاسخگویی و نپذیرفتن نقد علمی و برخورد شخصی کردن با انتقاد و منتقد، گسترش تفکر چاپ‌کن به هر قیمت که شده، کم شدن عمق پژوهش‌ها و نگاهی سرسری داشتن به مسائل، در عوض، تأکید بر نام‌ها و القاب بجای آثار علمی افراد، گسترش گرایش‌های عامه‌پسند برای جلب توجه به علم و عالم، رخ ندادن جایگزینی نسل‌ها در تحولات نهاد علم، تجاری شدن پژوهش و تولید پایان‌نامه و مقالات علمی، تقدیس منابع و آثار خارجی و کاهش مطالعه آثار داخلی، بوروکراتیک و آیین‌نامه‌ای شدن علم و سلطه و اثرگذاری عوامل اداری بر کنشگران علمی و آثار آن‌ها، تضعیف جماعت‌های علمی و بی‌اثر شدن تصمیم‌گیری‌های آن‌ها برشمرد [۱۶ و ۱۹]. بر اساس آنچه گفته شد، وضعیت دانشگاه‌های کشور مؤید آن است، بروندهای علمی غیرکاربردی و بی‌ثمر بوده است و منجر به خلق دانش موردنیاز بخش‌های مختلف کشور نشده است.

۲-۲ پدیده فرم‌گرایی علمی در مرور پژوهش‌ها

با توجه به اشاره مبسوط به مسئله فرم‌گرایی علمی و فهم نقش بروندهای علمی دانشگاه در توسعه اقتصاد دانش‌محور کشور، در این بخش به برخی از پژوهش‌های مرتبط با فرم‌گرایی علمی و نقش آموزش عالی در توسعه اقتصاد دانش‌محور می‌پردازیم:

پژوهش کیانی طالقانی و همکاران [۲۰] نشان داده که مشکلات ساختاری موجود، مأموریت‌گرا نبودن دانشگاه، ضعف ارتباط دانشگاه، صنعت و جامعه، مقاله‌گرایی، ضعف نظام ارزیابی، افت معیارهای جامعه علمی، نظام نادرست پذیرش دانشجو و جذب هیئت‌علمی و ضعف ساختار قانونی، از جمله علل اصلی کژکارکردی‌های پژوهش در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی ایران است.

قاسمی و صالحی [۱۹] در پژوهش خود دریافتند، پنج دسته از عوامل درون‌سازمانی مؤثر بر گرایش به استفاده از مؤسسات تولید مقاله و پایان‌نامه شامل عوامل مدیریتی، فرهنگی، نظارتی، آموزشی و فردی بوده است. یافته‌های

^۱ Moiseev

راهکارهای برون‌رفت از آن ارائه نماید. پرواضح است که ارائه چنین تبیینی، نیازمند مطالعه دقیق ادراک افراد از آن پدیده یا تجربه است. برای نیل به این مقصود، پژوهشگران از رویکرد کیفی پدیدارشناسی^۳ استفاده نمودند؛ چراکه پدیدارشناسی یک رویکرد پژوهشی برای درک و توصیف یک واقعه از دیدگاه مشارکت‌کنندگان است. با توجه به اینکه، پژوهشگران به دنبال تبیین پدیده فرم‌گرایی علمی از دیدگاه صاحب‌نظران و سیاست‌گذاران دانشگاهی در ایران بودند، لذا از روش نمونه‌گیری ملاکی استفاده کردند. در روش نمونه‌گیری ملاکی^۴، پژوهشگر معیاری مشخص می‌کند و سپس نمونه‌های خود را براساس آن معیار انتخاب می‌نماید [۲۶]. براین اساس، صاحب‌نظران و سیاست‌گذاران دانشگاهی براساس معیار اشراف نسبت به موضوع پژوهش و تجاربی که در این خصوص داشته‌اند، مورد مصاحبه قرار گرفتند. نمونه‌گیری تا آنجا ادامه یافت که عوامل نهفته در ظهور پدیده فرم‌گرایی علمی در نظام دانشگاهی کشور و راهکارهای برون‌رفت از آن مورد شناسایی و توصیف قرار گرفت و به‌نوعی داده‌های به‌دست‌آمده در مصاحبه‌ها به‌طور قابل‌ملاحظه‌ای به پدید آمدن کدها یا مضامین جدید منتج نشد؛ به‌نحوی که انتخاب افراد جدید برای انجام مصاحبه، داده‌های بیشتری به پژوهش اضافه نکرد. با توجه به اینکه در پژوهش حاضر اشباع براساس شناسایی کدها یا مضامین جدید متمرکز بوده، نه مقوله‌های نظری موجود، به همین دلیل پژوهشگران بعد از انجام مصاحبه سیزدهم به این نتیجه رسید که انجام مصاحبه‌های جدید مضامین جدیدی را به پژوهش اضافه نمی‌کند، به‌عبارت‌دیگر به اشباع مضمونی استقرایی^۵ در پژوهش رسیده‌اند؛ لذا مصاحبه‌ها به اتمام رسید.

برای گردآوری داده‌های پژوهش از ابزار مصاحبه نیمه ساختاریافته استفاده شد. برای تجزیه و تحلیل مصاحبه‌ها نیز از روش تحلیل مضمون استفاده شد. تحلیل مضمون^۶ یکی از روش‌های تحلیل است که به‌طور گسترده در طیف وسیعی از روش‌های کیفی مورد استفاده قرار می‌گیرد. این روش در شش گام انجام شد که شامل: گام اول (آشنا شدن با داده‌ها از طریق خواندن فعال داده‌ها و بازخوانی آن‌ها)، گام دوم (تولید

هستند برآورده نشود و این امر باعث شده روسیه از رسیدن به خط مقدم اقتصاد در دنیا باز بماند.

دونلاجیک^۱ [۲۴] در پژوهش خود دریافت، دانش به عامل مهمی در توسعه و رشد اقتصادی تبدیل شده است. از این رو توسعه اقتصادی مستلزم وجود نیروی انسانی با تحصیلات و مهارت‌های بالا است؛ بنابراین، آموزش به‌ویژه آموزش عالی برای توسعه اقتصاد دانش مهم است.

نتایج پژوهش مارچینسون^۲ [۲۵] نیز نشان داد، دلایلی از جمله رتبه‌بندی پژوهش‌ها، معیارهای انتشار و استناد، رتبه‌بندی مجلات و نتایج یادگیری دانشجویان در ارزش دانش خوب و کاربرد آن در اقتصاد دانش تأثیرگذار بوده است.

با مرور پیشینه تجربی پژوهش، نقش آموزش عالی در توسعه اقتصادی و اجتماعی کشورها را نمی‌توان از نظر دور داشت؛ اما علی‌رغم اینکه پژوهش‌های متعددی به کژ کارکردی‌های پژوهش در جامعه دانشگاهی، تأثیر و نقش دانشگاه‌ها در توسعه پرداخته‌اند و به مسئله‌ای بنام «فرم‌گرایی علمی در جامعه دانشگاهی و عدم توسعه اقتصاد دانش‌محور» اذعان داشته‌اند؛ اما بنا بر اهمیت مسئله، انتظار می‌رود دغدغه فرم‌گرایی علمی در دانشگاه‌های ایران و اهمیت و ضرورت پژوهش در این خصوص در بین پژوهشگران حوزه آموزش عالی پررنگ‌تر دنبال شود. از این رو، فقدان پژوهش در خصوص عوامل مرتبط با ظهور پدیده فرم‌گرایی علمی در دانشگاه‌های کشور، احساس شد و پژوهشگران را بر آن داشت که به واکاوی عوامل مرتبط با ظهور پدیده فرم‌گرایی علمی و راهکارهای برون‌رفت از آن در دانشگاه‌های کشور بپردازند. براین اساس، پژوهش حاضر به دنبال پاسخی برای سؤال‌های ذیل بود:

۱. عوامل مرتبط با ظهور پدیده فرم‌گرایی علمی در نظام

دانشگاهی کشور کدام‌اند؟

۲. راهکارهای برون‌رفت از پدیده فرم‌گرایی علمی در نظام

دانشگاهی کشور کدام‌اند؟

۳- روش پژوهش

مقاله حاضر به دنبال آن بود تا تبیینی روشن از عوامل گرایش به پدیده فرم‌گرایی علمی در نظام دانشگاهی ایران و

³ Phenomenological Research

⁴ Criterion Sampling

⁵ Inductive Thematic Saturation

⁶ Thematic Analysis

¹ Donlagic

² Marginson

دانشگاهی کشور اختصاص داشت. همچنین، در بخش راهکارهای مربوط به برون‌رفت فرم‌گرایی علمی در نظام دانشگاهی کشور، ۵۲ کد به راهکارهای اقتصادی، فرهنگی و نهادی اختصاص داشت. شایان‌ذکر است، مضامین اصلی و زیر مضامین مربوط به هریک از عوامل و راهکارهای فرم‌گرایی علمی بدین شرح ارائه شده است (شکل ۱).

۴-۱ عوامل

عوامل مرتبط با پدیده فرم‌گرایی علمی از پنج مضمون اصلی شامل: عوامل اقتصادی، عوامل اجتماعی، عوامل فرهنگی، عوامل سیاسی و عوامل نهادی تشکیل شده است که در ادامه به توصیف هر یک از آن‌ها پرداخته‌ایم.

الف) عوامل اقتصادی

عوامل اقتصادی به سیاست‌های اقتصادی غلطی گفته می‌شود که منجر به عدم پیشرفت و عدم توسعه پایدار اقتصادی در کشور و متعاقب آن ایجاد مشکلات معیشتی و اقتصادی و تأثیرات سوء بر برون‌دادهای علمی در جامعه دانشگاهی شده است. این عوامل از سه زیر مضمون تشکیل شده است:

• ابهام در سیاست‌گذاری‌های اقتصادی

یافته‌ها مؤید آن است که شرکت‌کنندگان در پژوهش بر این باورند اقتصاد دولتی و غیررقابتی، فقدان عقلانیت پایدار اقتصادی، عدم استقلال اقتصادی طبقات اجتماعی، عدم ارتباط با صنعت و غیرکاربردی بودن علم در صنعت و جامعه، از عوامل اقتصادی مهم در ظهور پدیده فرم‌گرایی علمی در نظام دانشگاهی کشور محسوب می‌شود.

به‌عنوان مثال، شرکت‌کننده شماره ۵ اذعان داشت: «وقتی نظام اقتصادی فاقد عقلانیت پایدار و سیاست‌گذاری است. آفات و نتایج این عملکرد بد اقتصادی متوجه همه سطوح از جمله وضعیت دانشگاه می‌شود». در همین ارتباط شرکت‌کننده شماره ۱۱ نیز اذعان داشت: «اقتصاد ایران به صنعت وصل نیست. مدام به دانشگاهیان گفته می‌شود که چرا جوابگوی نیاز صنعت نیستند و از طرف دیگر صنعت برای انجام کار جدی حمایت نمی‌شود، لذا هم نظام دانشگاهی در سطح کاربرد باقی‌مانده و هم صنعت جواب نگرفته».

همچنین، شرکت‌کننده شماره ۱۲ نیز اظهار داشت: «اقتصاد رانتهی در بهترین حالت کشور را به سمت سیستم تولیدی

کدهای اولیه)، گام سوم (جستجوی مضامین)، گام چهارم (مرور مضامین)، گام پنجم (تعریف و نام‌گذاری مضامین)، گام ششم (تولید گزارش) است [۲۷]. در راستای اعتباربخشی یافته‌های پژوهش، از سه راهبرد بررسی توسط مشارکت‌کننده^۱ در پژوهش، بررسی توسط همکاران^۲ و بهم‌تندگی^۳ استفاده شد. روش بررسی توسط مشارکت‌کنندگان که در طول فرایند جمع‌آوری داده‌ها بکار گرفته می‌شود [۲۸]، بدین صورت پیاده شد که مصاحبه‌گیرنده در پایان سخنان هر یک از مصاحبه‌شوندگان در طی فرایند مصاحبه، برداشت کلی خود را از سخنان مصاحبه‌شونده بیان می‌کرد تا از طریق تأیید یا اصلاح توسط مصاحبه‌شونده، از درستی مطالب بیان‌شده اطمینان یابد که این خود نشان‌دهنده اعتبار قابل قبول یافته‌های به‌دست‌آمده در پژوهش حاضر بود. در روش بررسی توسط همکاران، پژوهشگران پس از تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها، نتایج آن را در اختیار دو نفر از همکاران باتجربه در زمینه تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی قرار دادند تا نظر تخصصی و کارشناسی خود را در زمینه تحلیل داده‌ها ارائه دهند که آن‌ها نیز یافته‌های حاصل را تأیید نمودند. راهبرد سوم یعنی بهم‌تندگی نیز در راستای غلبه بر سوگیری‌های ذاتی در پژوهش مورد استفاده قرار گرفت. بدین صورت که برای انجام مصاحبه از منابعی از قبیل، صاحب‌نظران دانشگاهی استفاده شد تا از طریق بررسی نقطه نظرات آن‌ها، داده‌های عمیق‌تری پیرامون عوامل ظهور پدیده فرم‌گرایی علمی و راهکارهای برون‌رفت از آن به دست آید. همچنین پژوهشگران از مقالات و گزارش‌های تخصصی در حوزه فرم‌گرایی علمی به‌عنوان منبع دیگر استفاده نمودند تا از این طریق اطمینان حاصل شود که یافته‌های پژوهش به میزان زیادی منعکس‌کننده واقعیات موجود در خصوص عوامل فرم‌گرایی علمی در نظام دانشگاهی کشور بوده است.

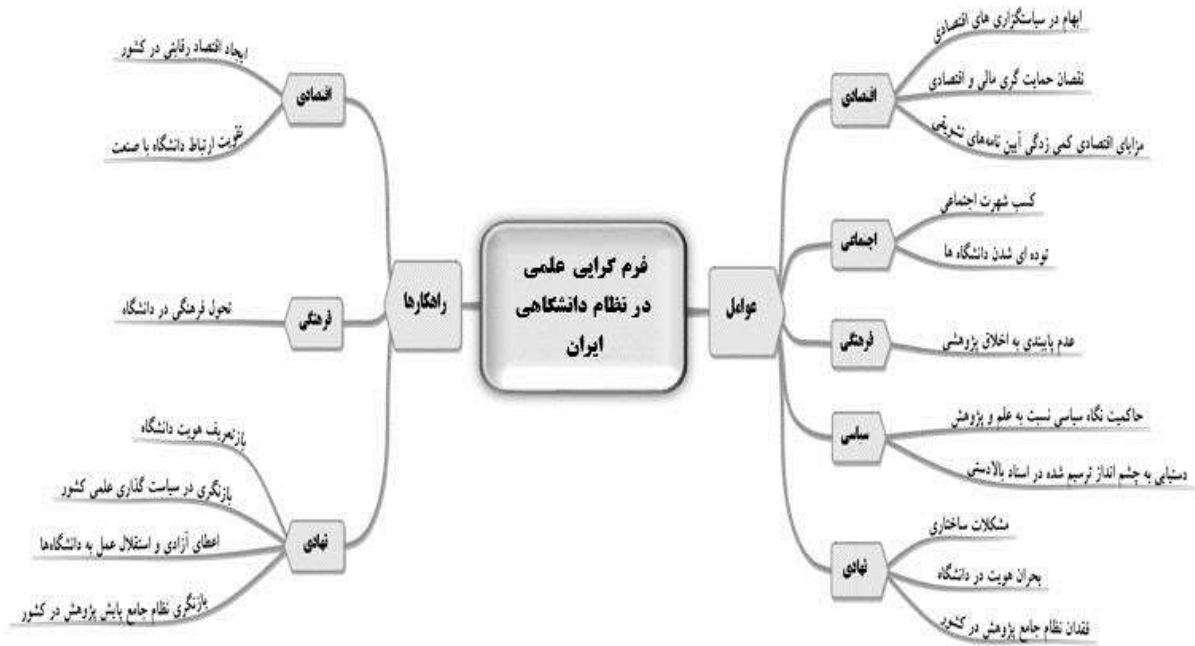
۴-۲ یافته‌های پژوهش

بر اساس یافته‌های به‌دست‌آمده از مجموع ۲۸۴ کد استخراج شده، ۲۳۲ کد به عوامل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و نهادی مرتبط با پدیده فرم‌گرایی علمی در نظام

^۱ Member Checking

^۲ Peer Checking

^۳ Triangulation

شکل ۱) عوامل مرتبط با ظهور پدیده فرم‌گرایی علمی و راهکارهای آن

می‌رود. زیاد شدن تعداد قراردادها سبب می‌شود پژوهشگر برای به‌موقع تحویل دادن پروژه‌ها، در انجام آن‌ها و تکراری بودن یا نبودنش، دقت کمتری داشته باشد».

• مزایای اقتصادی کمی‌زدگی آیین‌نامه‌های تشویقی

محرك‌های مالی و اقتصادی و جوایز مالی یکی دیگر از عوامل اقتصادی تأثیرگذار در ظهور پدیده فرم‌گرایی علمی در نظام دانشگاهی کشور محسوب می‌شود.

به‌طوری‌که شرکت‌کننده شماره ۳ اظهار داشت: «جایزه‌هایی که به افرادی با تعداد مقالات بالا داده می‌شود، می‌تواند یک عامل اقتصادی در ایجاد فرم‌گرایی علمی به حساب بیاید». شرکت‌کننده شماره ۹ نیز اذعان داشت: «هر کس مقاله بیشتری نوشت، جایزه می‌گیرد درحالی‌که جایزه باید برای انجام کار علمی در نظر گرفته شود». شرکت‌کننده شماره ۱۱ نیز بیان داشت: «محرك‌های اقتصادی نیز بی‌تأثیر نیستند، تشویق‌های مالی باعث میشه تعداد مقاله افزایش یابد».

ب) عوامل اجتماعی

عوامل اجتماعی، به انگیزه‌های اجتماعی جامعه دانشگاهی به سمت ویژندسازی شخصی، کسب معروفیت و شهرت اجتماعی اشاره دارد. این عوامل از دو زیر مضمون تشکیل شده است:

مونتازگرا می‌برد و به همین دلیل است که سیستم‌های کارخانه‌ای و بنگاهی در کشور به نوآوری و تکنولوژی توجهی ندارد. سیستم اقتصادی رانتی باعث می‌شود که صنعت به دانشگاه نیاز نداشته باشد، لذا یکی از عوامل عمده فرم‌گرایی علمی این است که علم در خدمت صنعت قرار نمی‌گیرد به این دلیل که صنعت نیازی به علم ندارد».

• نقصان حمایت‌گری مالی و اقتصادی

شرکت‌کنندگان در پژوهش بر این باورند که تضاد بین نظام دستمزد، عرضه و تقاضا، حمایت‌های ناکافی و کم مالی از پژوهش‌ها و مشکلات معیشتی و اقتصادی جامعه دانشگاهی، نقش بسزایی در ظهور پدیده فرم‌گرایی علمی دارند.

به‌طوری‌که شرکت‌کننده شماره ۱ اظهار داشت: «پژوهشگران هم به پول نیاز دارند، چراکه درآمد دیگری ندارند، لذا مجبورند پژوهش‌هایی از این نوع انجام دهند. پس هم عرضه و هم تقاضا برای این پژوهش‌ها به وجود می‌آید».

شرکت‌کننده شماره ۷ بیان داشت: «نمی‌توان از عضو هیئت‌علمی انتظار داشت که با ۲ میلیون تومان مقاله بین‌المللی بنویسد. جنبه اقتصادی را می‌توان به این مورد پیوند زد که دولت و دانشگاه‌ها از پژوهش، پشتیبانی مالی درستی ندارند».

همچنین، شرکت‌کننده شماره ۹ اظهار داشت: «وقتی یک پژوهشگر برای انجام یک قرارداد، مبلغی را دریافت می‌کند اما کفاف زندگی‌اش را نمی‌دهد، به دنبال بستن قراردادهای بیشتر

• کسب شهرت اجتماعی

به‌زعم شرکت‌کنندگان پژوهش، مدرک‌گرایی و روی آوردن به دانشگاه برای کسب مدرک، شغل مناسب، حیثیت اجتماعی، می‌تواند منجر به ظهور پدیده فرم‌گرایی علمی گردد. به‌طوری‌که شرکت‌کننده شماره ۱۳ اظهار داشت: «ارزشمندی افراد در مدارکشان خلاصه می‌شود، نه اینکه چه می‌دانند و چیزی که می‌دانند چقدر کارآمد است و چقدر نتیجه عملی برای خودش و جامعه دارد». همچنین، شرکت‌کننده شماره ۱ اذعان داشت: «دانشجویان به دانشگاه می‌آیند تا مدرک بگیرند و برای مدرک گرفتن هم نیاز به مقاله است». شرکت‌کننده شماره ۲ نیز بیان داشت: «درست است که استادان برای ارتقاء به مقاله نیاز دارند، اما تنها دلیل این نیست. اگر این‌گونه بود فردی که به رتبه استاد تمام می‌رسید دیگر نباید مقاله می‌کرد، درحالی‌که استاد تمام‌ها بیشتر به دنبال چاپ مقاله هستند چون به لحاظ اجتماعی چاپ مقاله اعتبار استاد است».

• توده‌ای شدن دانشگاه‌ها

از دیدگاه شرکت‌کنندگان پژوهش، خالی شدن دانشگاه‌ها از نخبگان علمی و فقدان جایگاه و قدرت پیشگامی دانشگاه در جامعه، از دیگر عوامل اجتماعی فرم‌گرایی علمی است. به‌طور نمونه، شرکت‌کننده شماره ۵ اذعان داشت: «دانشگاه‌های ایران توده‌ای شده و فاقد حضور نخبگان درجه یک است؛ چراکه درهای دانشگاه باز است و همه به‌راحتی وارد آن می‌شوند». شرکت‌کننده شماره ۴ نیز اشاره داشت: «دانشگاه جایگاه نخبگی و تصمیم‌گیرنده بودن را از دست داده». همچنین، شرکت‌کننده شماره ۶ نیز اظهار داشت: «قدرت تغییر دهنده اجتماعی در ایران از دانشگاه سلب شده است. دانشگاه نقش پیشگامی اجتماعی خود را از دست داده است و دنباله‌روی حوادث شده».

ج) عوامل فرهنگی

عوامل فرهنگی، به مجموعه خرده‌فرهنگ‌های غلط رایج در بین جامعه دانشگاهی اشاره دارد که مانعی برای دستیابی به رسالت اصلی دانشگاه‌ها است. این عوامل از یک زیرمضمون تشکیل شده است:

• عدم پایبندی به اخلاق پژوهش

از دیدگاه شرکت‌کنندگان پژوهش، کپی‌کاری، موازی‌کاری، تقلب، لابی‌گری در چاپ مقالات، عدم تعهد و تدین،

راحت‌طلبی، ظاهرگرایی در پژوهش و نگاه کاسب‌کارانه به پژوهش، عوامل فرهنگی ظهور پدیده فرم‌گرایی علمی در نظام دانشگاهی ایران محسوب می‌شوند.

به‌طوری‌که شرکت‌کننده شماره ۳ اظهار داشت: «وقتی راه آسان در دسترس است چرا باید از راه سخت کار را انجام داد. وقتی دانشجو می‌تواند در خانه همه پرسشنامه‌ها را تیک بزند چرا باید یکی دو سال تلاش کند». شرکت‌کننده شماره ۴ نیز بیان داشت: «جامعه ما ظاهرین است و برای علم ارزش قائل نیست. فقط به کار و شغل اولویت می‌دهد».

همچنین، شرکت‌کننده شماره ۸ اذعان داشت: «به نظر من باید در مراکز علمی و پژوهشی واحد درسی فرهنگ و اخلاق پژوهش تدریس شود و استاد برای دانشجویان راجع به اخلاق پژوهش، نیازهای پژوهشی و فرهنگ پژوهش صحبت کند. باید برای دانشجویان روشن شود که دلایل پژوهش خوب و بد چیست و اینکه در کشور ما چه مشکلات پژوهشی وجود دارد».

د) عوامل سیاسی

عوامل سیاسی، به آفات مربوط به سیاسی‌کاری و سیاسی‌بازی افراد و جریان‌ات سیاسی در دانشگاه‌ها اشاره دارد. این عوامل از دو زیرمضمون تشکیل شده است:

• حاکمیت نگاه سیاسی نسبت به مسائل پژوهشی

برخوردهای سیاسی با مسائل پژوهش، تعیین اولویت پژوهش از سوی جناح‌های سیاسی خاص برای دانشگاه، پاسخگویی دانشگاه به افراد بانفوذ سیاسی، مداخلات سیاسی در آزادی عمل دانشگاه‌ها و جلوگیری از استقلال عمل و علم دانشگاه‌ها به‌منظور رسیدن به مقاصد سیاسی و شرط دارا بودن مدارک تحصیلی بالا برای ورود به عرصه سیاست از جمله عوامل سیاسی ظهور پدیده فرم‌گرایی علمی هستند که شرکت‌کنندگان پژوهش به آن‌ها اشاره داشتند.

به‌عنوان مثال، شرکت‌کننده شماره ۱۲ اذعان داشت: «هرقدر افراد متنفذ سیاسی، قدرت سیاسی و اقتصادی ضعیف‌تری داشته باشند، به‌راحتی نادیده گرفته، حذف‌شده و به حاشیه رانده می‌شوند؛ اما وقتی چنین بستری وجود دارد امکان اینکه برنامه‌های مدیریتی و رهبری دانشگاهی بتواند به همه این خواسته‌ها توجه داشته باشد، خیلی کم است، دانشگاه فقط دنبال‌کننده خواسته‌های افرادی است که قدرت و نفوذ دارند».

«فشاری که روی استادان و پژوهشگران وجود دارد که باید تا فلان تاریخ مشخص، تعداد مشخصی مقاله چاپ کنید». شرکت کننده شماره ۱۱ نیز اشاره داشت: «نقش دقیق نهادها مشخص نیست. همه این نهادها خودشان را متولی سیاست‌گذاری می‌دانند، مثلاً شورای عالی عتف می‌گوید من مشخص می‌کنم که اولویت‌های پژوهشی کشور چیست اما با تغییر اعضاء، سیاست‌هایش تغییر می‌کند».

• بی‌هویتی دانشگاه

شرکت‌کنندگان در پژوهش بر این باورند که توده‌ای شدن دانشگاه‌ها، حاکمیت هدف کسب درآمد و رقابت کاذب، اولویت افزایش کمی مقالات جهت ارتقاء، روی آوردن جامعه دانشگاهی به کمی‌گرایی در تولیدات علمی و مدرک‌فروشی نقش بسزایی در ظهور پدیده فرم‌گرایی علمی دارند.

به‌طوری‌که شرکت‌کننده شماره ۴ بیان داشت: «دانشگاه‌های ایران اساساً بی‌هویتی شده‌اند. کلیدی‌ترین نکته این است که باید یک هویت خاص برای دانشگاه تعریف شود». شرکت‌کننده شماره ۵ نیز اظهار داشت: «دانشگاه‌های ما فقط به دنبال دانشجو هستند و انواع تسهیلات از ثبت نام اقساطی تا مدرک‌فروشی ویژگی آن‌هاست».

همچنین، شرکت‌کننده شماره ۱۳ اذعان داشت: «آیا ما می‌رویم به این سمت که یک دانشجوی منظم، مرتب و بدون آزار تربیت کنیم ولو اینکه بدون انگیزه و خلاقیت باشد؟ یا روش آموزش در محیط دانشگاه به سمت پرورش دانشجوی بانگیزه و خلاق است؟ اگر به دنبال تربیت دانشجوی خلاق و بانگیزه هستیم با روش انفعالی استادمحور نمی‌توان چنین دانشجویی تربیت کرد؟ بنابراین نیاز به بازتعریف اهداف و مأموریت دانشگاه است».

• فقدان نظام جامع پژوهش در کشور

از دیدگاه شرکت‌کنندگان در پژوهش، عواملی از جمله؛ نبود نظام جامع پژوهش و فقدان اجتماعات علمی جهت ارزیابی یکدیگر و عدم پاسخگویی دانشگاه در برابر نیازهای جامعه، به‌عنوان عوامل نهادی تأثیرگذار دیگر در ظهور پدیده فرم‌گرایی علمی در نظام دانشگاهی کشور قلمداد می‌شوند.

به‌طوری‌که شرکت‌کننده شماره ۸ اظهار داشت: «اهمیت موضوع پژوهش باید مشخص شود که آیا این موضوع مشکل امروز جامعه است؟ آیا این پژوهش کاربردی در جامعه دارد

شرکت‌کننده شماره ۱۳ نیز اظهار داشت: «دانشگاه وابستگی به جریان‌های سیاسی و دولتی دارد». همچنین، شرکت‌کننده شماره ۹ بیان داشت: «اگر به فرم‌گرایی علمی در سپهر سیاسی کشور نگاه شود، باید گفت فرم‌گرایی حربه خوبی برای سوءاستفاده است، چون خرید مدرک و باز شدن پای افراد نالایق به سیاست از همین طریق ممکن است».

• دستیابی به چشم‌انداز ترسیم‌شده در اسناد بالادستی

از دیدگاه شرکت‌کنندگان پژوهش، آمار سازی جهت نشان دادن جایگاه علمی کشور، رسیدن به چشم‌انداز ایران ۱۴۰۰، رسانه‌ای کردن تولیدات کمی دولت‌ها و عدم نظارت روی سیاست‌گذاری‌های فرادستی از عوامل سیاسی ظهور پدیده فرم‌گرایی علمی قلمداد می‌شود. به‌طور نمونه، شرکت‌کننده شماره ۷ اذعان داشت: «برخی به دنبال ریشه‌ها و بنیاد علم نیستند و تنها می‌خواهند آماری داشته باشند که آن‌ها را رسانه‌ای کنند. خودشان را فریب بدهند که ما در فلان شرایط قرار داریم اما این چارچوب علمی نیست و جنبه تبلیغات و رسانه‌ای دارد». همچنین، شرکت‌کننده شماره ۱۱ اظهار داشت: «اینکه می‌خواهیم رتبه اول در جهان باشیم یک نمود سیاسی از بازتولید فرم‌گرایی است».

ه) عوامل نهادی

عوامل نهادی، به مجموعه خط‌مشی‌های مرئی و نامرئی و ناصواب تأثیرگذار که از سوی مراجع بالادستی همچون وزارت علوم بر ساختار و فعالیت‌های دانشگاه‌ها تحمیل می‌شود، اشاره دارد. این عوامل از سه زیر مضمون تشکیل شده است:

• مشکلات ساختاری

شرکت‌کنندگان در پژوهش بر این باورند که قوانین و مقررات سخت‌گیرانه آموزشی و پژوهشی، الزام اجرای آئین‌نامه‌های بالادستی، فقدان تعهد مدیران نسبت به مدیریت امور، اختلاط متولیان اداره دانشگاه و عدم نظارت مدیران بر امور، فقدان نظارت و قاطعیت برخورد با بداخلاقی‌های پژوهشی می‌تواند منجر به ظهور پدیده فرم‌گرایی علمی گردد.

به‌عنوان مثال، شرکت‌کننده شماره ۶ اذعان داشت: «ارتقاء دانشگاهی به سمتی رفته که صرفاً بر اساس تعداد پژوهش‌های انجام‌شده است و نه پژوهش‌های به‌کاررفته شده در صنعت». همچنین، شرکت‌کننده شماره ۳ بیان داشت:

همکاری با دانشگاه و برقراری ارتباط دانشگاه با صنعت راهکارهای دیگری است که شرکت‌کنندگان اشاره داشتند. به‌طور نمونه، شرکت‌کننده شماره ۲ اظهار داشت: «حتماً باید دانشگاه‌ها به‌صورت مستقیم به صنعت متصل شوند، به‌طوری‌که شرکت‌های مختلف نیروهای خود را از دانشگاه‌ها تأمین کنند». شرکت‌کننده شماره ۱۱ نیز اذعان داشت: «باید اساتید علاقه‌مند و توانمند به همکاری با صنعت تشویق شوند».

ب) راهکارهای فرهنگی

راهکار فرهنگی برای برون‌رفت از پدیده فرم‌گرایی علمی از یک زیرمضمون تشکیل شده است:

• تحول فرهنگی در دانشگاه

شرکت‌کنندگان در پژوهش بر این باورند که تحول فرهنگی، تغییر نگاه شهروند درجه‌دو بودن اساتید آموزشی و تغییر نگرش نسبت به معیارهای سنجش موفقیت افراد و تقویت فرهنگ نقد، به‌عنوان راهکارهای فرهنگی می‌تواند منجر به کاهش و رفع پدیده فرم‌گرایی علمی در جامعه دانشگاهی گردد.

به‌طوری‌که شرکت‌کننده شماره ۱۳ بیان داشت: «برای کسی ارزش علمی قائل باشیم که دانش کارآمد داشته باشد، اگر این ارزش شد دیگر تلاش افراد برای ورود به دانشگاه و مدرک گرفتن نیست بلکه برای رفتن به سمت یادگیری علمی است که کارآمد و مفید باشد».

شرکت‌کننده شماره ۵ نیز اذعان داشت: «هرچه در جامعه به مدرک داشتن اهمیت داده شود، فرم‌گرایی تشدید می‌شود. باید معیارهای سنجش نیروی انسانی در جامعه تغییر کند تا فرم‌گرایی دانشگاهی از بین برود».

ج) راهکارهای نهادی

راهکارهای نهادی برای برون‌رفت از پدیده فرم‌گرایی علمی از چهار زیرمضمون تشکیل شده است:

• بازتعریف هویت دانشگاه

از دیدگاه شرکت‌کنندگان پژوهش، هویت بخشی به دانشگاه، بازتعریف اهداف و مأموریت‌های دانشگاه و افراد، احیای مربیگری، تلاش برای دستیابی به کیفیت و برخورد با روش‌های غیراخلاقی چاپ مقاله، به‌عنوان راهکارهای نهادی برای برون‌رفت از پدیده فرم‌گرایی علمی مطرح شده است.

یا صرفاً نظری است؟ لذا اهمیت موضوع و کاربردی بودن آن باید در نظام جامع پژوهش مشخص شود. در غیر اینصورت پژوهشگر بر اساس اینکه همه این‌گونه کار می‌کنند، کار خواهد کرد».

شرکت‌کننده شماره ۱۰ نیز اذعان داشت: «نبودن یا ضعیف بودن اجتماعات علمی سبب می‌شود که سازوکار ارزیابی درونی در اجتماع علمی وجود نداشته باشد. در یک سیستم اصولی، معمولاً همکاران یکدیگر را ارزیابی می‌کنند و وقتی چنین چیزی وجود نداشته باشد، فرم‌گرایی علمی پیش می‌آید».

همچنین، شرکت‌کننده شماره ۱۰ بیان داشت: «در رشته‌هایی که تعداد مقالات ISI خیلی کم است، هنوز نظام علمی به‌درستی شکل نگرفته و جهت‌گیری مشخصی ندارد. حتی در برخی دیگر از رشته‌ها مانند رشته شیمی که تعداد مقالات ISI زیاد است هم جهت‌گیری‌ها مشخص نیست».

۴-۲ راهکارها

راهکارهای کاهش و رفع پدیده فرم‌گرایی علمی از سه مضمون اصلی شامل: راهکارهای اقتصادی، فرهنگی و نهادی، تشکیل شده است که در ادامه به توصیف هر یک از آنها پرداخته‌ایم.

الف) راهکارهای اقتصادی

راهکارهای اقتصادی برای برون‌رفت از پدیده فرم‌گرایی علمی از دو زیرمضمون تشکیل شده است:

• ایجاد اقتصاد رقابتی در کشور

از دیدگاه شرکت‌کنندگان پژوهش، توسعه اقتصادی کشور، اقتصاد رقابتی، ایجاد بسترهای رشد و کسب درآمد و توسعه علم و فناوری به‌عنوان راهکارهای اقتصادی برای برون‌رفت از پدیده فرم‌گرایی علمی مطرح شده است.

به‌عنوان مثال، شرکت‌کننده شماره ۱ اذعان داشت: «راهکار برون‌رفت پدیده فرم‌گرایی علمی، همان اقتصاد رقابتی است و به برنامه‌ریزی در سطح کلان نیاز دارد».

شرکت‌کننده شماره ۹ نیز اظهار داشت: «اگر جوانان کشور در فضاهای دیگر امکان رشد و کسب درآمد داشته باشند لزوماً میل به دانشگاه غالب نمی‌شود».

• تقویت ارتباط دانشگاه با صنعت

قرارگرفته مشخص شوند. مثلاً گروهی متخصص تاریخ باشند، گروهی متخصص جامعه‌شناسی و... این گروه‌ها در مورد موضوعات مرتبط خودشان تحقیق کنند که مثلاً در ۵۰ سال اخیر چه کارهایی انجام شده و چه پیشرفت‌هایی اتفاق افتاده است؟».

• اعطای آزادی و استقلال عمل به دانشگاه‌ها

از دیدگاه شرکت‌کنندگان پژوهش، استقلال نهاد دانشگاهی، آزادی عمل در انجام امور دانشگاهی و تمرکززدایی در ارزیابی‌های علمی را می‌توان به‌عنوان سایر راهکارهای نهادی، جهت کاهش و رفع پدیده فرم‌گرایی علمی بکار گرفت.

به‌طور نمونه، شرکت‌کننده شماره ۱۰ اذعان داشت: «وقتی که استقلال دانشگاه فراهم شد دانشمندان می‌توانند از طریق اجتماعات علمی، خودشان را بازمینی کنند و از فرایندهای ارزیابی تمرکززدایی می‌شود».

شرکت‌کننده شماره ۱۲ نیز اظهار داشت: «به نظر من راه‌حل نخست برای برون‌رفت از پدیده فرم‌گرایی علمی استقلال نهاد دانشگاه و دوم آزادی آکادمیک افراد علمی است. این دو کلید حل مسئله هستند».

۵- بحث

در مقاله حاضر تلاش شد عوامل مرتبط با پدیده فرم‌گرایی علمی در نظام دانشگاهی کشور از ابعاد مختلف و نیز راهکارهای برون‌رفت از این پدیده با نظر خبرگان و صاحب‌نظران حوزه علم، فناوری و نوآوری شناسایی شود. بر اساس یافته‌های پژوهش در شکل‌گیری پدیده فرم‌گرایی در نظام دانشگاهی و پژوهشی کشور عوامل مختلفی اعم از اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و نهادی تأثیرگذارند که در ادامه به بررسی آن‌ها می‌پردازیم.

یافته‌های پژوهش حاضر سه مؤلفه ابهام در سیاست‌گذاری‌های اقتصادی، نقصان حمایت‌گری مالی و اقتصادی از پژوهش و مزایای اقتصادی کمی‌زدگی آیین‌نامه‌های تشویقی را ازجمله عوامل اقتصادی مرتبط با پدیده فرم‌گرایی علمی می‌داند. همسو با این پژوهش پورعزت و همکاران [۲۹] عوامل اقتصادی و مشکلات ناشی از آن ازجمله احساس ناامنی شغلی و ثبات کاری و احساس عدم هویت اجتماعی اساتید را یکی از مهم‌ترین دلایل سوء

به‌طوری‌که شرکت‌کننده شماره ۹ اذعان داشت: «هدف و مأموریت دانشگاهیان باید تعریف شود، باید مأموریت استاد، دانشگاه و محقق تعریف شود و سپس معیار موفقیت ارائه دهیم. اگر آموزش هدف است آیا آموزش خوبی انجام شده؟ اگر پژوهش مهم است، پژوهش‌ها سنجیده شوند و اگر اثرگذاری اجتماعی مهم است، آثار اجتماعی بررسی شود».

همچنین، شرکت‌کننده شماره ۷ اشاره داشت: «اگر می‌خواهیم تحول اساسی اتفاق بیفتد حتماً باید دانشگاه‌ها هویت پیدا کنند».

• بازنگری در سیاست‌گذاری علمی کشور

اصلاح سیاست‌گذاری‌ها، بازنگری آیین‌نامه‌ها و بومی‌سازی آن، راهکارهای دیگری است که شرکت‌کنندگان برای برون‌رفت از پدیده فرم‌گرایی علمی اشاره داشتند.

به‌طور نمونه، شرکت‌کننده شماره ۱۰ بیان داشت: «دانشگاه‌ها و پژوهشگاه‌ها می‌توانند برای خودشان آیین‌نامه و شیوه‌نامه بنویسند و بر مبنای مقتضیات بومی خودشان عمل خواهند کرد».

همچنین، شرکت‌کننده شماره ۷ اشاره داشت: «برای برون‌رفت از فرم‌گرایی باید قوانین و آیین‌نامه ارتقاء بر اساس رشته‌ها متناسب‌سازی شود. نباید برای همه رشته‌ها یک آیین‌نامه ارتقاء استفاده شود. چون اهداف و روش‌شناسی رشته‌ها باهم متفاوت هستند. لذا باید آیین‌نامه‌های ارتقاء، استخدامی اعضای هیئت‌علمی، شیوه‌نامه جذب و آیین‌نامه گزینت را اصلاح کنیم».

• بازنگری نظام جامع پایش پژوهش در کشور

از دیدگاه شرکت‌کنندگان، ارزیابی تولیدات علمی، تشکیل کارگروه‌های تخصصی و وجود نظام جامع پژوهش، به‌عنوان راهکارهایی برای برون‌رفت از پدیده فرم‌گرایی علمی مطرح شده است.

به‌عنوان مثال، شرکت‌کننده شماره ۱۱ بیان داشت: «اگر ما نظامی باقابلیت رصد پژوهش‌های کاربردی و نظری برای دسترسی پژوهشگران به سایر پژوهش‌ها داشته باشیم، دیگر موازی‌کاری اتفاق نمی‌افتد».

همچنین، شرکت‌کننده شماره ۸ اظهار داشت: «باید اتاق فکری تشکیل شود و وضعیت پژوهش کل کشور را در حوزه و دانشگاه رصد کند. سپس موضوعاتی که موردپژوهش

تمرکز بر تعدد مقالات و بالا بردن شاخص‌های ارزیابی‌شان برمی‌آیند. از طرفی تعدد دانشگاه‌ها، افزایش ظرفیت پذیرش در دانشگاه‌ها و افزایش کمی تعداد دانشجویان که نمودی از توده‌ای شدن نظام دانشگاهی ایران است، زمینه لازم را برای افرادی که به دنبال کسب موقعیت شغلی مناسب درصدد کسب مدارج علمی بالاتر و یا کسب مدارک علمی در رشته‌های مختلف هستند، فراهم می‌کند؛ بنابراین در نظام دانشگاهی فرم‌گرایی علمی افراد تحت تأثیر رفتار سازمانی به دنبال ارزش‌های بقا هستند تا شوق آموختن و خودشکوفایی؛ و لذا این امر در کیفیت آموزش و پژوهش اثرات مخرب خواهد داشت که با یافته‌های همتی [۳۴] هم‌راستا است.

از لحاظ عوامل فرهنگی، عدم پایبندی به اخلاق پژوهشی در پژوهش حاضر به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عواملی که موجبات ظهور پدیده فرم‌گرایی علمی در نظام دانشگاهی ایران را فراهم می‌کند، شناخته شد. مصداق شعار «یا منتشر کن یا بمیر!»^۱ تلاش افراد برای انتشار مقاله به هر نحو ممکن و اجبار دانشجویان به انتشار مقاله مستخرج از پایان‌نامه و رساله، مشترک با استاد به‌منظور بقا و ارتقا شغلی است که در راستای نظام‌های ارزیابی اعضا هیئت علمی و در نتیجه فشار نظام دانشگاهی برای کسب شهرت و جایگاه در نظام‌های ارزیابی بین‌المللی دانشگاه‌ها صورت می‌گیرد. این امر موجبات پژوهش‌های سطحی و بی‌کیفیت و یا بروز سوء رفتارهای پژوهشی دانشگاهیان را فراهم کرده است که بعضاً ناآگاهانه و در نتیجه عدم آموزش‌های لازم و فقر فرهنگی نظام آموزش و پژوهش است. این در حالی است که اهداف دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی افزایش دانش، تجاری‌سازی دانش و پژوهش، ارتباط آن با صنعت در بحث توسعه اقتصاد و در نهایت ایجاد شرکت‌های دانش‌بنیان هست که برای رسیدن به این اهداف نیاز به کیفیت بالای پژوهش و داشتن اخلاق پژوهشگری است [۳۵]؛ بنابراین همان‌طوری که در پژوهش‌های پیشین نظیر جمشیدی و همکاران [۳۶]؛ بالدینی و همکاران^۲ [۳۷] نیز اشاره شده، پایبندی به اخلاق پژوهش موجب پیشرفت صحیح پژوهشگران و تضمین کیفیت پژوهش و در نتیجه ارتقای آموزش عالی می‌شود.

رفتارهای دانشگاهی و کاهش کیفی بروندادهای علمی می‌دانند. در تبیین این یافته‌ها باید گفت که بی‌تردید در توسعه کیفی تولیدات علمی ایران، توسعه همکاری‌های بین‌المللی نقش مهمی را ایفا می‌کند که عوامل اقتصادی و عدم حمایت‌های مالی از پژوهش یکی از موانع بزرگ این دست از همکاری‌هاست که پژوهش مهرآور گیلگو و همکاران [۳۰] مؤید این مطلب است که عوامل اقتصادی یکی از موانع کلیدی ارتباطات بین‌المللی در دانشگاه‌ها از جمله فرصت‌های مطالعاتی، تبادل استاد و دانشجو، شرکت در همایش‌های بین‌المللی است. به‌زعم حسینی‌هاشم‌زاده [۳۱] عدم اختصاص بودجه لازم و کافی به آموزش و پژوهش در مقایسه با بسیاری سازمان‌ها بدون توجه به میزان سودمندی آن‌ها و فشار ناشی از کمبود بودجه دانشگاه‌ها و تجاری شدن آموزش، موجب تن دادن به پژوهش‌های فروش‌محور، ارائه نتایج طبق خوشایند کارفرماها، مدرک‌فروشی در سطوح و اشکال مختلف شده است. بی‌شک همه این عوامل زمینه‌ساز فرم‌گرایی علمی است. در مورد عوامل اقتصادی فراتر از خیاطیان یزدی [۳۲] اذعان می‌دارند که کمبود منابع مالی و خصوصی‌سازی آموزش عالی یکی از چالش‌های دانشگاه‌ها در توسعه علم و فناوری است و توسعه آموزش عالی در کشورهای در حال توسعه برخلاف سایر کشورها به‌خصوص در تحصیلات تکمیلی سرعت بسیار بالایی داشته و خصوصی‌سازی آموزش عالی بدون کنترل کیفیت همراه است که تحت عنوان بازار مدرک دانشگاهی شناخته می‌شود. همچنین پژوهش‌ها نشان داده است فارغ از سایر عوامل، کمبود منابع مالی و مشکلات اقتصادی از دلایل مهم جا ماندن کشور در نیل به جایگاه مناسب برای تعاملات سه‌گانه دانشگاه، دولت و صنعت هست که این امر در عدم ارتباط دانشگاه و صنعت بیشتر به چشم می‌خورد [۳۳].

کسب شهرت و توده‌ای شدن دانشگاه‌ها از دیگر عوامل شناسایی‌شده در بحث فرم‌گرایی علمی در نظام دانشگاهی کشور است. توجه صرف به شاخص‌های کمی ارزیابی علم در نظام دانشگاهی ایران منجر به ایجاد روحیه پوپولیستی در بین افراد دانشگاهی شده است، به‌نحوی که اغلب به دنبال ارتقاء هستند تا کسب علم و برای برندسازی شخصی و کسب شهرت درصدد افزایش تعداد بروندادهای علمی خود با

¹ Publish or Perish

² Baldini

آزادی عمل علمی محققان را از آن‌ها سلب می‌کند، نظام علمی کشور با تهدید جدی تقلب و تولید آثار فاقد ارزش مواجه می‌شود که در سایه فقدان استقلال مدیریتی، دانشگاه‌ها ناتوان از تصمیم‌گیری مستقل و مقتدرانه با بداخلاقی‌های علمی از این دست هستند. لذا بر اساس یافته‌های این پژوهش، دانشگاه‌ها نیازمند بازاندیشی و اصلاحات نهادی و ساختاری هستند که این مورد با نتایج پژوهش‌های چوپانی و همکاران [۴۰] هم‌سو است.

۶- نتیجه‌گیری

نظام دانشگاهی کشور از جنبه‌های مختلفی در رنج است، که یکی از جنبه‌های مناقشه برانگیز آن نظام پژوهشی است که در سال‌های اخیر از منظرهای مختلف مورد بحث و انتقاد قرار گرفته است. لذا آنچه در این پژوهش بدان پرداختیم فرم‌گرایی علمی و تبیین عوامل اثرگذار بر آن از دیدگان خبرگان و صاحب‌نظران بوده است که عدم رفع آن تبعات جبران‌ناپذیری را برای نظام دانشگاهی کشور و به تبع آن جامعه باقی خواهد گذاشت. در سطح فردی همان‌طور که پیشتر اشاره شد فرم‌گرایی علمی منجر به رشد روحیه پوپولیستی و برندسازی شخصی به جای رشد و بالندگی علمی و شوق آموختن و آموزش دادن خواهد شد. رقابت ناسالم بین جامعه دانشگاهی اعم از استاد و دانشجو برای افزایش تعداد مقالات هر چند سطحی و فاقد هرگونه نوآوری و با لابی‌گری‌هایی در سطح داوری و تلاش برای افزایش تعداد استنادات از طریق خوداستنادی یا از طریق دوستان و همکاران باعث افول اخلاق پژوهش و تعهد علمی در جامعه دانشگاهی خواهد شد. این شکل از فرم‌گرایی با اسم رشد علمی صرفاً به افراد محدود نمی‌شود، بلکه تلاش نشریات علمی برای کسب نمایه‌های بین‌المللی و در ادامه کسب ضریب تأثیر بالاتر نیز صورت دیگری از این فرم‌گرایی است، که باعث شده تا بسیاری از نشریات پذیرش مقالات را منوط به استناد مقالات آن مجله کرده که نمودی نیز از سوء رفتارهای علمی است که در نهایت با بررسی پایگاه‌های استنادی منجر به کاهش درجه علمی مجله خواهد شد. در سطح دانشگاهی نیز از تبعات فرم‌گرایی علمی در امان نخواهیم بود. نمونه بارز آن اصرار دانشگاه‌ها به کسب جایگاه

عوامل سیاسی با دو مؤلفه حاکمیت نگاه سیاسی به مسائل پژوهشی و دستیابی به چشم‌انداز ترسیم‌شده در اسناد بالادستی از جمله عواملی است که به‌زعم خبرگان این پژوهش از جمله عوامل مرتبط با شکل‌گیری فرم‌گرایی علمی قلمداد می‌شود. بی‌تردید فارغ از ملاک محوری مدرک تحصیلی برای ورود به عرصه سیاست و مداخله افراطی سیاست در دانشگاه‌ها، مسائل سیاسی اخیر و محدود شدن روابط بین‌المللی در ایران بر عدم شکل‌گیری و توسعه دیپلماسی علم و فناوری تأثیر عمیقی داشته است. در پژوهش تسلیمی و همکاران [۳۸] نیز بر توسعه دیپلماسی علمی و عوامل و راهکارهای آن و نیز استقلال مدیریتی دانشگاه‌ها در توسعه علم تأکید شده است. از طرفی اسناد بالادستی آرمانی در راستای عقب‌نماندن از دنیا در خلق دانش، مشکلات سیاست‌گذاری علم و فناوری، شاخص‌های نامتناسب با همه حوزه‌های علمی، فقدان نظام جامع ارزیابی علم و فناوری و نیز عدم روزآمدسازی اسناد بالادستی و در نتیجه فشارهای ناشی از این نظام‌های ارزیابی بر بدنه دانشگاه‌ها در رسیدن به چشم‌انداز تعیین‌شده، اثرات مخرب بر توسعه و رشد کمی و کیفی علم در ایران دارد که نتایج بررسی جنوی [۳۹] نیز حکایت از مسائل و مشکلات نظام‌ها و شاخص‌های ارزیابی در اسناد بالادستی و عدم تناسب و یکدستی در شاخص‌ها و هدف مطلوب تعیین‌شده در آن‌ها دارد.

عوامل نهادی بعد دیگری از ظهور پدیده فرم‌گرایی علمی در نظام دانشگاهی کشور است. عدم پایبندی به اخلاق پژوهش ریشه در مشکلات ساختاری و بحران هویتی دانشگاه‌ها دارد. جایی که توده‌ای شدن دانشگاه‌ها از یک‌سو و ضعف و فقدان شایسته‌سالاری در سطوح مختلف اعم از پذیرش دانشجویان تحصیلات تکمیلی، جذب اعضای هیئت علمی و نیز تصدی پست‌های مدیریتی از سوی دیگر منجر به افت کیفیت بروندهای پژوهشی می‌شود به‌نحوی که تعداد مقالات داخلی و خارجی و طرح‌های پژوهشی با ارقام بالای مدیران در دوران تصدی مدیریتی علی‌رغم مسئولیت‌های اجرایی، بیش‌ازپیش می‌شود [۳۱]. در نتیجه مدرک‌گرایی و کمی‌گرایی، قوانین سخت و دست و پاگیر و آیین‌نامه‌های ارتقا در قالب و فرم مشخص منجر به تولید صرف مقاله بدون توجه به اصول اخلاقی پژوهش و کاربردی و مسئله محور بودن آن می‌شود و

در رتبه‌بندی‌های بین‌المللی است. اگر صادق باشیم رشد همه جانبه و ارتقاء رتبه در هر یک از شاخص‌های رتبه‌بندی‌های دانشگاه‌ها به خودی خود بد نیست، ولی متأسفانه کشورهای در حال توسعه همچون ایران کسب جایگاه و رتبه در کوتاه‌ترین زمان ممکن را مبنا و هدف قرار داده‌اند و در واقع تعریفی نادرست از شاخص‌ها را به کار بسته‌اند که می‌تواند مخرب باشد. نقدی که بر این رتبه‌بندی‌ها وارد است، عدم توجه به بحث آموزش است، به این دلیل که کیفیت آموزش قابل سنجش و ارزیابی برای این پایگاه‌ها نیست و موجب تمرکز بر بروندهای پژوهشی و البته ارتباط با صنعت و جامعه شده است و اگر قرار باشد دانشگاه‌های ما صرفاً افزایش تولیدات علمی را دنبال کنند دچار رشد تک‌ساحتی و تضعیف روز به روز امر آموزش شده و از آرمان‌های خود دورتر خواهند شد. در سطح جامعه نیز ما با مسائل و بحران‌های متعددی روبرو هستیم که فائق آمدن بر آن‌ها اغلب همکاری بین رشته‌ای متخصصان را می‌طلبد تا به‌طور همه جانبه مورد بحث و بررسی واقع شود. ولی متأسفانه به دلیل اینکه نظام‌های ارزیابی اعضای هیئت علمی برای مشارکت در موضوعاتی خارج از حیطه کاری و تخصصی افراد امتیازی قائل نیستند و یا این امتیاز بسیار اندک است، افراد به تاسی از آیین‌نامه‌های ارتقاء تمایلی برای همکاری علمی در مباحث میان‌رشته‌ای را ندارند و متأسفانه تبعات حاصل از آن متوجه عموم جامعه و عدم رفع کامل بحران‌های اجتماعی خواهد شد؛ چرا که تأثیر فرم‌گرایی علمی در سطوح مختلف افراد، دانشگاه و جامعه به هم گره خورده و اثر متقابل بر هم دارند و این معضل آکادمیک که از ابعاد مختلفی ناشی می‌شود مستلزم به‌کارگیری راهبردهای مختلفی برای برون‌رفت از آن است اعم از راهبردهای مدیریتی، فرهنگی، اقتصادی و اخلاقی. در پژوهش حاضر ما به دنبال شناسایی راهکارها از نقطه‌نظر خبرگان نیز بوده‌ایم که در ادامه به‌عنوان پیشنهاد‌های سیاستی برگرفته از این پژوهش ارائه می‌شود:

راهکارهای نهادی: در نتیجه وابستگی نظام آموزش عالی و متعاقب آن دانشگاه‌ها به بودجه دولتی، حضور دولت در بخش‌های مدیریتی دانشگاه پرنرگ‌تر شده و آزادی و استقلال دانشگاه در مدیریت امور از جمله مبارزه با انواع سوء رفتاری‌های آکادمیک روزبه‌روز ضعیف‌تر می‌شود و در نتیجه

با کاهش وظیفه پاسخگویی و مسئولیت‌پذیری دانشگاه‌ها، مسائل و مشکلات مدیریتی بیشتر از قبل خواهد شد. بر این اساس، پیشنهاد می‌شود هویت دانشگاه‌ها با تأکید بر اعطای آزادی و استقلال عمل دانشگاه بازتعریف شود. همچنین پیشنهاد می‌شود با بازنگری در سیاست‌های علم و فناوری و نظام جامع پایش و ارزیابی کشور، نظام ارزشیابی علمی چه در سطح فردی، سازمانی و نیز محمل‌های بروندهای علمی از جمله نشریات اصلاح شود. در این راستا بایستی تفاوت ماهوی حوزه‌های مختلف بخصوص حوزه علوم انسانی با سایر حوزه‌ها همچون علوم پایه مدنظر قرار گیرد. چراکه به‌زعم متخصصان علم‌سنجی و ارزشیابی علم، در علوم انسانی بسیاری از حوزه‌ها به خودی خود استناد نمی‌گیرند و در مقابل بسیاری از رشته‌ها نیمه‌عمر^۱ کوتاهی دارند یعنی مدت‌زمانی که طول می‌کشد نیمی از آن رشته علمی از بین برود و نیاز به روزآمدسازی می‌شود. لذا مقاله نوشتن و خوانده شدن در آن رشته‌ها موردنیاز می‌شود که نتیجه آن بالا رفتن نرخ استناد و به‌تبع آن شاخص‌های مربوط به نویسندگان همچون شاخص هرش^۲ است. لذا مبنا قرار دادن کمی تعداد مقالات آن‌هم تعداد مقالات بین‌المللی به‌صورت یکسان و در چارچوبی بسته برای همه رشته‌ها نمی‌تواند ملاک ارزیابی صحیحی قلمداد شود. مضاف بر اینکه در سطح جهانی شاخص‌های ارزیابی، مدام در حال اصلاح و روزآمد شدن و رفع معایب شاخص‌های قبلی همچون شاخص هرش است، که بایستی در به‌روزرسانی آیین‌نامه‌های ارتقاء اساتید مدنظر سیاست‌گذاران باشد. این مورد در بحث تعداد نشریات علمی با ضریب تأثیر بالا نیز اثرگذار است و نمی‌توان انتظار داشت که در تمامی حوزه‌ها تعداد مشخصی نشریات علمی با ضریب تأثیر بالا داشت، کما اینکه در نقشه جامع علمی کشور نقطه هدف، داشتن نشریاتی با ضریب تأثیر بالای ۳ بدون توجه به ماهیت حوزه‌ها است؛ بنابراین پیشنهاد می‌شود تصمیم‌گیرندگان و سیاست‌گذاران عرصه علم و فناوری ضمن روزآمدسازی شاخص‌های مرتبط با علم و فناوری در اسناد بالادستی کشور و اصلاح آیین‌نامه ارتقاء اعضای هیئت علمی متناسب با رشته‌های علمی فشار ناشی از انتشار متعدد مقالات

¹ Half-life

² H-Index

- [3] Carayannis, E. G., Ferreira, J. J. A., Jalali, M. S., & Ferreira, F. A.F. (2018). **MCDA in knowledge-based economies: Methodological developments and real world applications**. *Technological Forecasting and Social Change*, 131, 1-3.
- [4] Perspective document of Iran 1404. (2003). Tehran: Secretariat of the Expediency Council. . {In Persian}.
- [5] Comprehensive Scientific Map of Iran. (2010). Tehran: Secretariat of the Supreme Council of the Cultural Revolution. . {In Persian}.
- [6] Law of the Sixth Five-Year Economic, Social and Cultural Development Plan of the Islamic Republic of Iran. (1396). Tehran: Islamic Consultative Assembly. {In Persian}.
- [7] Ataie-Ashtiani., B. (2016). **Curbing Iran's Academic Misconduct**. *Science*. 351(6279), 1273–1274.
- [8] Gul, S., Nisa, N.T., Shah, T.A., Gupta, S., Jan, A., & Ahmad, S. (2015). **Middle East: Research Productivity and Performance Across Nations**. *Scientometrics*, 105 (2), 1157–1166.
- [9] Yazdizadeh, B., Majdzadeh, R., Janani, L., Mohtasham, F., Nikoee, S., Mousavi, A., & et al. (2016). **An Assessment of Health Research Impact in Iran**. *Health Res Policy Syst*, 14 (1),56
- [10] Janavi, E., Shahmoradi, B. (2019). **Determining Iran's Scientific Competitiveness Ranking Using Scientific Complexity index (A Comparative Study in Middle-Eastern Countries)**. *Scientometrics Research Journal*, 5(9), 67-84. {In Persian}.
- [11] Zare Bandadokouki, M. R. (2018). **A Study of Iran's Position in Global Innovation Indicators**, 15th International Conference on Industrial Engineering, Yazd University {In Persian}.
- [12] Kianpour, S; Salehi, A (1394). **Measuring of Technology and Innovation Index in Iran Compared with other Countries**. *Roshd-e- Fanavari*, 4 (11), 70-75. {In Persian}.
- [13] Salami, R., and Mirzaei, H., and Safardoust, A. (2017). **Moving towards a Knowledge-based Economy by Examining the Internal Relationship between the Input and Output Dimensions of the Global Innovation Index**. *Roshd-e- Fanavari*, 13 (51), 16-25. {In Persian}.
- [14] Cornell University, INSEAD, and WIPO. (2020). **the Global Innovation Index 2020: Who Will Finance Innovation?** Ithaca, Fontainebleau, and Geneva.
- [15] Surhone, L.M., Tennoe, M.T. & Henssonow, S. (2010). **Scientific Formalism**. Betascript Publishing.
- [16] Abdolhian, H. (2014). **Science and Anti-science in Iran: The Triad of Bureaucracy, Populism and Formalism in the Iranian Academy**. *The First National Conference on Quality Assessment in University Systems, Sharif University of Technology*, Tehran, May. {In Persian}.
- [17] Safaei Movahhed, S. (2017). **Under the Skin of University: Uncovering Academic Exploitation in Iranian Higher Education**. *Journal of higher education curriculum studies*, 8(15), 7-34. {In Persian}.
- [18] Mohammadzadeh, Z., & Salehi, K. (2015). **Pathology of Scientific Vitality and Dynamism in**

غیرکاربردی و معضلات اخلاقی منتج از آن را از دوش جامعه علمی بردارند. پیشنهاد دیگر در بعد نهادی این است که با ایجاد نظام ملی ارزیابی اثربخشی علم، فناوری و نوآوری از تعدد سازمان‌ها و نهادهای سیاست‌گذار در پایش و ارزیابی علم و فناوری و موازی کاری و تنوع شاخص‌های این امر کاسته شود.

راهکارهای فرهنگی - اجتماعی: پیشنهاد می‌شود برای تحول فرهنگی در دانشگاه‌ها تمهیدات بنیادین اندیشیده شود. در این راستا، با تغییر نگرش نسبت به معیارهای موفقیت افراد در جامعه، حس شهرت‌طلبی و برند سازی شخصی با افزایش کمی بروندهای علمی و مدرک‌گرایی کنترل می‌شود. از سوی دیگر، ناآگاهی از اصول اخلاق پژوهش و نبود قوانین کافی و شفاف زمینه‌ساز تقلب و کجرفتاری‌های علمی است که پیشنهاد می‌شود با آموزش‌های مستمر و کارآمد اخلاق علمی و حرفه‌ای بخصوص توسط اساتید در دانشگاه‌ها و آگاه‌سازی در مورد پیامدهای ناشی از عدم رعایت آن و برخورد قاطع با خاطبان امر زمینه‌های فرهنگ آکادمیک تقویت شود.

راهکارهای اقتصادی: نظر به ارتباط بین دانشگاه و صنعت به‌عنوان عامل رشد و شکوفایی فناوری و نوآوری، پیشنهاد می‌شود با ایجاد اقتصاد رقابتی و تقویت ارتباط و همکاری دانشگاه با صنعت زمینه‌های رشد و توسعه علم، فناوری و نوآوری فراهم شود. هرچند تلاش‌های بسیاری در این راه صورت گرفته است ولی به نظر می‌رسد برای رسیدن به نتیجه مطلوب نیازمند سیاست‌گذاری کلان ملی هستیم تا ضمن ارائه راهبردها و ضمانت اجرایی برای اجرای قوانین، متولیان اصلی ارتباط دانشگاه و صنعت نیز مشخص شود. در این مسیر نقش دولت و سیاست‌های راهبردی و کلان برای فائق آمدن بر کمبود منابع و مسائل اقتصادی بسیار حائز اهمیت است.

References

منابع

- [1] Snellman, L. (2015). **University in Knowledge Society: Role and Challenges**. *Journal of System and Management Sciences*, 5(4), 84-113.
- [2] Nazarzadeh Zare M, Jamali E, Arein M A, Skrouchi R, Nasiri Firuz A R. (2014). **A Comparison of Scientific Productions of Iran with Competitor Countries in the Middle East in the Field of Education**. *Caspian Journal of Scientometrics*, 1 (2),22-31 . {In Persian}.

- [30] Mehravar Giglou S, Khorsandi Taskoh A, Ghiasi Nadoshan S, Abbaspoor A. (2020). **Identifying the Factors Hindering International Scientific Cooperation in the Country's Higher Education System and Providing a Solution: a Qualitative Study.** *RME*, 12 (3), 68-78.
- [31] Hosseini Hashemzadeh, D. (2020). **University Corruption; Typology, Measurement, Causes, Consequences and Strategies to Combat.** Tehran: Agah.
- [32] Fartash, K., Khayyatian Yazdi, M. (2019). **The Role Universities and Research Institutes Plays in Science and Technology Development and Policies Supporting Them.** *Journal of Science and Technology Policy*, 12(2), 255-267. {In Persian}.
- [33] Jowkar, T., Morovati, M. (2016). **Triple helix of University-Industry- Government in the Scientific Articles of Iran.** *Journal of Science and Technology Policy*, 9(3), 71-84. {In Persian}.
- [34] Hemati, R. (2013). **Quantity-Oriented Development of Supreme Education and Academic Life in Iran**, 2(5), 127-156.
- [35] Mir-Jalili SMA, Malekipour A. (2019). **Entrepreneurial Universities of Medical Sciences: Solutions and Challenges.** *The Journal of Medical Education and Development*, (4), 367-375.
- [36] Jamshidi Boroujeny G, Saeedi M, Haidari Gh. (2014). **A Survey on Knowledg Post-Graduate Students of Shaheed Chamran University of Ahwaz of Plagiarism and its Influencing Factors.** *Information Systems and Services*, 3(3), 95-108.
- [37] Baldini N, Grimaldi R, Sobrero M. (2006) **Instituional changes and the commerciadi Zation of Academic Knowledge: A study of Italian Universities: Patenting Activites between 1965 and 2002.** *Reserch Policy*, 35(4), 518-532.
- [38] Taslimi, MS.; Norouzi, K., Tarverdizadeh, V., Sadeghikia, MA. (2019). **A Classified Framework of Effective Factors on Science and Technology Diplomacy Development in Iran Universities.** *Management in Islamic University*, 7(16), 215-234.
- [39] Janavi, E. (2020). **Analysis of Indicators for Measuring and Evaluating the Fields of Technology and Innovation in the Country Policy Documents.** *Rahyaft*, 30(77), 25-44.
- [40] Chupani, H; Hayat, AA & Zare Khalili, M. (2011). **Quality Assessment in the Higher Education System of Iran; Obstacles, Challenges and Solutions,** *First International Conference on Management, Foresight, Entrepreneurship and Industry in Higher Education, Sanandaj.*
- Scientific and Academic Centers: A Study According to Phenomenology.** *Journal of The Macro and Strategic Policies*, 3 (11), 1-25. (In Persian).
- [19] Ghasemi, M., & Salehi, K. (2019). **Phenomenological Analysis of Effective Intra-Organizational Factors in Use the Articles and Thesis Production Institutions.** *Journal of Science & Technology Policy*, 10 (4), 35-48. {In Persian}.
- [20] Gharamaleki, F., & Taheri Vahdati, H. (2017). **Research Ethics.** *Mushkoooh Journal*, (794), 790-771. {In Persian}.
- [21] Kiaie Taleghani N, Zeinabadi H R, Arasteh H R, Abbassian H. (2019). **Reflection on the Effective Causes of Research Malfunctions in Iranian Universities and Higher Education Institutions.** *Iranian Higher Education*, 11 (1) :39-66. {In Persian}.
- [22] Bagheri, P., Avand, A., Kouhpayeh, S. A., Homayounfar, R., Farjam, M., & Avand, F. (2017). **Tips about Scientific Authority Looking at the Role of Students in Its Realization and Barriers,** *Zabzevar University of Medical Sciences*, 24 (1), 51-53. {In Persian}.
- [23] Moiseev, V. V., Karelina, M. Yu., Komarova, O. A., & Karelina, E. A. (2019). **Higher Education as a Factor in the Development of the Knowledge Economy in Russia, 2nd International Seminar on Education Research and Social Science,** *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, (322), 7-13.
- [24] Donladic, S., & Kurtic, A. (2016). **Economic Development and Entrepreneurship in Transition Economies,** *Springer Publishing*.
- [25] Marginson, S. (2009). **The Knowledge Economy and Higher Education: A System for Regulating the Value of Knowledge,** *Innovación Educativa*, 9 (47), 63-71.
- [26] Mertens, D.M. (2015). **Research and Evaluation in Educational and Psychology.** Ed (4) United State of America: Sage Publication.
- [27] Nowell, L,S., Norris, J.M., White, D.E., and Moules, N,J. (2017). **Thematic Analysis: Striving to Meet the Trustworthiness Criteria.** *Internationals Journal of Qualitative Methods*, 16, 1-13.
- [28] Mertens, D.M. (2010). **Research and Evaluation in Education and Psychology: Integrating Diversity with Quantitative, Qualitative, and Mixed Methods.** 3Ed .Los Angeles: SAGE Publications.
- [29] Pourezat, AA; Gholipour, A; Heydary, E; Nadirkhanlou, S; Saidinezhad, M (2012). **Antecedents and Outcomes of Non-Academic Behaviors among University Professors.** *Ethics in Science and Technology*, 7 (2), 1-14.